

Tori tõu aretusperioodid

Eestis kasvatati juba vanast ajast kohalikku hobust, kellele on kirjanduses viidatud eelkõige saksa nimega *klepper*. Hobusel oli talumajapidamises palju tööd, kuna talupojad pidid töötama mõisnike põldudel ning täitma palju teisi veo- ja küüdikohustusi. Kohalik eesti hobune rahuldab kerge põllumajandushobusena täielikult väiketalumajapidamise nõudeid. Talupoja majanduslik seisukord ei lubanudki pidada suuremaid ja tugevamaid hobuseid nagu näiteks ardenne. Sellised hobused olid kallid, pidamistingimuste suhtes nõudlikud ning vajasisid rohkelt jõusööta. Samas vajas Eesti põllumajandus siiski universaalsemat hobust, kes suudaks teha rasket tööd ning oleks kiire veos ja sõidus. Sellest tulenevalt tekkis vajadus kujundada hobusetõug, kes on kohanenud siinsete tingimustega ja on hea põllumajanduslik hobune talumajapidamises.

Tori tõug on loodud aborigeenise hobuse baasil ning omab suurel määral samu kasulikke omadusi nagu eesti hobune, s.t head seisundit ja tervist, tugevaid jalgu, head söödatasuvust, on hästi kohanenud kohalike söötmis-, pidamis- ja kasutamistingimustega. Võrreldes eesti hobusega on tori hobune suurema kasvuga, kaalub rohkem ja on väljapaistvalt heade tõuomadustega. Kombineeritud veojõu-, vastupidavus- ja kiiruskatsetes on võitjad alati tori hobused.¹

Tori hobuse tõuks kujunemine ja tõu aretusperioodid

I periood 1856–1890

1855. aasta novembrist kuni 1856. aasta märtsini ostis Tori hobusekasvandus 47 eesti tõugu mära ja 7 eesti tõugu täkku. Tori hobusekasvanduse juhatusel ei jätkunud kannatust ära oodata eesti hobuse puhasaretuse tulemusi parandatud söötmis- ja pidamistingimustes. Eesti hobuse parandamise kiirendamiseks hakati teda ristama teiste hobusetõugudega. Vähemal määral mõjutasid Eesti vajadustele vastava oma kohaliku hobusetõu tüübi otsinguid tõu kujunemise algperioodil soome, ardenni, orlovi traavli, araabia ja inglise täisverelise tõu täkud. 1888. aastast alates ei kasutatud enam paaritamiseks eesti tõugu täkke ja sellega oli eesti hobuse puhasaretus Tori hobusekasvanduses lõpetatud. Juba 1882. aastal hakati kasvanduses kasutama araabia-soome ristan dtäkki Orro (Tk459) ja tema poegi, mis kestis 1887. aastani. Nii algas Tori hobusekasvanduses hobuste aretussuuna muutmine ja üleminek kiirustüübiliste hobuste kasvatamisele.²

II periood 1890–1920

Esialgu rentis Tori hobusekasvandus 1892. aastal norfolk-roadsteri tõugu täku Hetman kaheks aastaks. Kuna Hetman oli haruldaselt tugeva pärandusvõimega ja suutis tolleaegse Tori hobusekasvanduse väga erinevaid märasid paaritades oma tüüpi nii kindlalt edasi anda, et see vastas täiel määral nõuetele, siis otsustas kasvandus Hetmani 1904. aastal päriseks osta.³

1 Tori hobuste riiklik tõuraamat. 1. köide. Täkid T 1-350, TA 351-1481, TB 352-1564. Tallinn: Eesti NSV Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus, 1951

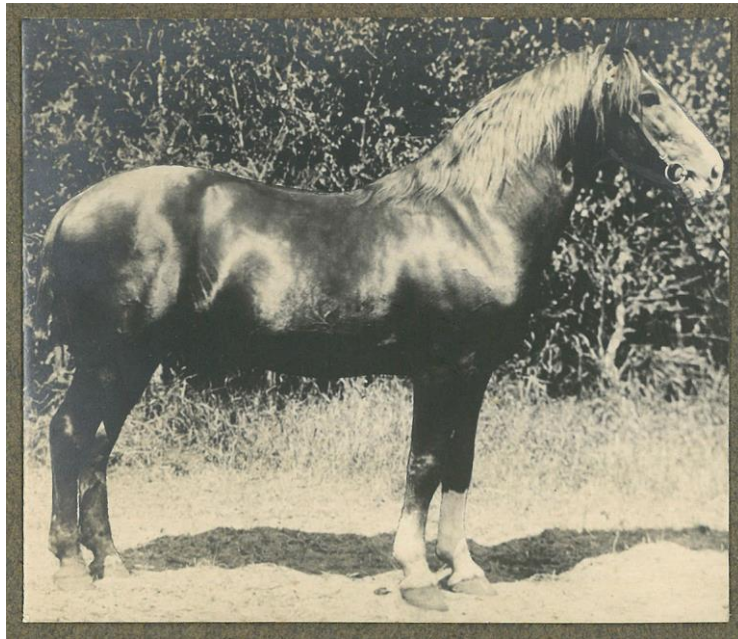
2 Ilmjärv, M. 1957. Tori Hobune. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk. 14

3 Ilmjärv, M. 1957. Tori Hobune. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk. 54-55

Hetman andis ühtlaste omadustega häid järglasi, keda võis edukalt kasutada erineval otstarbel: ratsasõiduks ja veoki ees, põllutööks ja raskuste veoks.

Hetman osutus hiljem otseses isaliinis kõikide kaasaegsete tori hobuste esiisaks. Hetman oli värvuselt raudjas, lauguga otsal, võimsa tugeva kehaehitusega, hästiarenenud keha, lihastiku ja jäsemetega. Ta paistis silma hea iseloomu ja sõiduomadustega.

Tema mõõdud olid järgmised: kõrgus turjalt 155 cm, rinna ümbermõõt 184 cm ja kämmal 22 cm⁴. Hetman andis ühetüübilisi järglasi, kes paistsid silma sööda hea kasutamise, energilise temperamendi ja hea vastupidavuse poolest töös.

Hetman

III periood 1921–1936

1921. aastal vastu võetud aretusprogramm nägi ette tori tõu aretuse keskmist kasvu põllutööhobuse ja ratsaväe rivi hobuse nõuetele vastavas suunas.

1921. aastal avati tori-roadsteri tõu jaoks tõuraamat. Eesti Vabariigi põllutööministri käskkirjaga muudeti tori-roadsteri tõu nimetus 05.06.1925 tori tõuks.

1926. aastast alates, mil oli veel võimalus koguda Hetmani järeltulijaid ja kasutada nende väärtuslikke omadusi, sai tõuaretustöö Tori hobusekasvanduses selge ja täiesti kindla suuna. Hobusekasvanduse ülesanne oli aretada heade omadustega põllumajandushobuse tõug, millel on hästi arenenud ja tugeva luustiku ning kõõlustega keha ja mille söötmise, pidamine ja

⁴ Tori hobuste riiklik tõuraamat. 1. köide. Täkid T 1-350, TA 351-1481, TB 352-1564. Tallinn: Eesti NSV Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus, 1951, lk. 16

kasutamine on kohalikele tingimustele kohandatud. Kindlaksmääratud eesmärgi saavutamiseks valiti välja ja toodi hobusekasvandusse pärast esimest maailmasõda allesjäänud Hetmani pojad: Harri 41T, Harun 42T, Hofrihter 45T. Parimaks neist osutus Harun, kes ema poolt pärines kohaliku eesti tõu kuulsast täkust Vapsik 205E. Hetmani järeltulijaist andis palju silmapaistvaid hobuseid tema pojapoeg Heldenknabe II 133T, kes ise oli väga lähedane tori tõu soovitavale tüübile.⁵

1933. aastast jagati tori tõu tõuraamat hobuste välimiku järgi kaheosaliseks – esimene osa (osa TA) tüsedamatele tori hobustele ja teine osa (osa TB) kergematele hobustele. Tõuraamatusse kantud hobustele anti välimiku järgi TA või TB tähis, selliseid kandeid tehti 1960. aastani.

Võttes kaasaegse tori hobuse algusajaks Hetmani kasutusele võtmise aja 1892. aasta, kasutati viimasest kuni 1936. aastani tori hobuse aretuses järgmisi tõuge:

- a. eesti hobune;
- b. norfolk-roadster ja temast võrsunud Hetman ning *hackney* hobune, anglo-normanni hobune;
- c. ida-friisi hobune;
- d. ida-preisi hobune.

Tori tõu esiisale Hetmanile orienteeritud sugulusaretuse järjepideva rakendamise tagajärjel loodi suur hulk sarnaseid, ühetüübilisi hobuseid. Seejuures kandus Hetmani nimi paljude hobuste juures esivanemate kaheksandasse-ühheksandasse põlvkonda ja esines nende põlvnemises 10–12 korda. Sugulusaretuse meetodi pikaaegne kasutamine tõuaretustöös ei võinud mööduda jälgi jätmata ning mõjutamata hobuste tervist ja välimikku. Sugulusaretuse kahjulik mõju ilmnis kõigepealt selles, et umbes 1937. aastal sündinud tori hobuste hulgas hakkasid ilmnema nõrgajalgised, kergemad, halvasti arenenud kehaga hobused, kes olid vastuvõtlikud mitmesugustele haigustele. Osadel hobustest esines künahaukamine, tugevasti väljakujunenud tagumiste jalgade saabelsus, laudja luipsus, keha- ja eriti laudja- ja puusalihaste puudulik arenemine. Selleks, et neid puudusi paranda, tõsta tori hobuste elujõulisust ja konditsiooni tugevust, suurendada nende massiivsust ja parandada välimikku, oli tarvis avardada tori hobuste esivanemate kitsast ringi, tuua sisse uusi tõuge⁶

IV periood 1937–1973

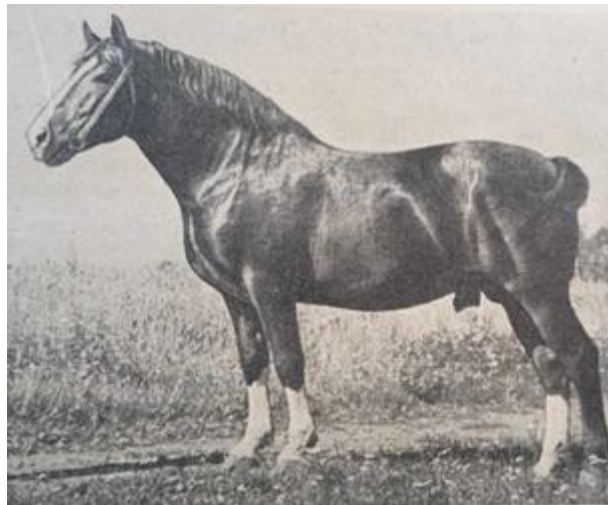
1936. aastal Tori tõuseltsi poolt koostatud kümneaastane töökava nägi ette tori tõu aretuse vastavalt Eesti oludele, eeskätt põllumajanduse nõudeid arvestades. Tori hobune pidi olema vastupidav nii veos kui pikamaasõidus.

Aretuses võeti kasutusele viis postjee-bretooni täkku (Uhke 573 TA, Virk 571 TA, Tugev 575 TA, Loots 649 TA, Sammur 569 TA), kellega rajati vastavalt uued liinid.

5 Tori hobuste riiklik tõuraamat. 1. köide. Täkid T 1-350, TA 351-1481, TB 352-1564. Tallinn: Eesti NSV Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus, 1951, lk. 19

6 Tori hobuste riiklik tõuraamat. 1. köide. Täkid T 1-350, TA 351-1481, TB 352-1564. Tallinn: Eesti NSV Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus, 1951, lk. 21

Tori hobuste ristamine nende täkkudega andis märade sobiva valiku ja järglaste õige söötmise juures enamjaolt erakordselt häid tulemusi. Need hobused paistsid silma korrapärase välimiku, palju paremini arenenud lihastiku ja tugeva ning terve konstitutsiooni poolest. Kuid osa sellisest ristamisest saadud hobuseid kaldusid esimeses põlvnes kõrvale tori hobuse tüübist massiivsema kehaehituse poole. Seepärast paardati niisuguseid hobuseid uuesti tori tõuga. Taasristamisest saadud hobused, kui nende põlvnemises esines 25% ja vähem postjee-bretooni tõust esivanemaid, säilitasid tori tõule iseloomuliku kehaehituse tüübi ja paistsid sealjuures silma ilusa harmoonilise välimuse ning kheade tööomaduste poolest, ent ilma Hetmanile ja tema järeltulijatele omase saabeljalgsuseta.⁷

Täkk Uhas 1143 TA

26. märtsil 1950 kinnitati Nõukogude Liidus tori tõug kui parandaja tõug. Tori tõu aretust suunati sotsialistliku põllumajanduse nõudmiste täitmiseks⁸. Tõusisest aretust rakendati kuni 1973. aastani, mil osutus hädavajalikuks kasutada sugulusaretuse negatiivsete mõjude vähendamiseks ja universaalsuse taastamiseks hannoveri ning vähesel määral trakeeni ja inglise täisverelist tõugu takke.

V periood 1973 kuni käesoleva ajani

Algas tori hobusetõu aretus ja kasvatus laia kasutusotstarbega hobuse suunas. 2003. aastal lisati tori hobusetõug ohustatud tõugude nimekirja, mille järel kinnitati kogu tõugu hõlmavad säilitus- ja aretusprogrammid. Põllumajandusministri määrusega nr. 118 (08.12.2005) muudeti

⁷ Tori hobuste riiklik tõuraamat. 1. köide. Täkkud T 1-350, TA 351-1481, TB 352-1564. Tallinn: Eesti NSV Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus, 1951, lk. 22

⁸ Nuut, O. 1953. Tori hobusekasvanduse kogemusi hobuste treenimise alalt. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

„Põllumajandusloomade ohustatud tõugude loetelu“ ning tori hobuse puhul loeti ohustatuks universaalsuuna hobuste populatsioon.

Tõuraamatu jagamine toimus seoses põllumajandusloomade aretusseaduse muudatustega 2008. aastal – tori tõugu hobuste tõuraamat jagati kaheosaliseks: universaalsuuna osa (TA) ja aretussuuna osa (TB) ning neile koostati vastav säilitus- ja aretusprogramm (kinnitatud 05.06.2008).

Tori tõugu sugutäkk Albert 2022 aastal noorhobuste näitusel

Agris Juhkov

Detsember 2024